

Lähme, lähme, köime, köime

Ingrid Rüütel (koost.). *Muhumaa laule ja lugusid*. Mis on jäänud jälgedesse II, Tartu: Eesti Kirjandusmuuseumi Teaduskirjastus, 2016, 544 lk.

Kadri Tüür, Andreas Kalkun

Eesti rahvalaulude, eriti muidugi regilaulude väljaandmise ajalugu on täis tuliseid vaidlusi publitseerimispõhimõtete ja prioriteetide, aga ka väljaannete adressaatide üle. Paljud projektid on osutunud töömahukamaks või kulukamaks, kui osati planeerida, ning on jäänud pooleli või venima. Auahneim kõigist publitseerimisprojektidest – Jakob Hurda 1875 alustatud „Vana kannel” – jätkab vaatamata pausidele ja identiteedikriisidele siiani ilmumist ning enam kui saja kolmekümne aasta jooksul on ilmunud (juba või alles?) 13 kihelkonna regilaulude täielikud publikatsioonid. Ingrid Rüütel on oma senise karjääri jooksul alustanud ja edukalt lõpulegi viinud mitmeid regi- või uuemate laulude publitseerimise projekte (nt. „Eesti uuemad laulumängud I–II” 1980, 1983), koostanud kaheosalise Kihnu „Vana kandle” (Kõiva, Rüütel 1997, 2003) ning olnud paljude regilauluväljaannete muusikalise osa toimetaja. 1990ndate lõpus ja 2000. aastate alguses ilmus seni kaheosaliseks jäänud sari „Ühte käivad meie hääled” (Väike-Maarja, Kadrina ja Rakvere kihelkonnad; Rüütel 1997, 2001), kus avaldati eelkõige kohalike lauluharrastajate vajadusi silmas pidades valik viisidega jäädvustatud vanemaid ja uuemaid laule. Selle seeria eellaseks ja sugulaseks oli arvatavasti sarjas „Ars Musicae Popularis” koos Kristi Salvega koostatud „Põhja-Tartumaa regilaulud I” (1989). Kuigi „Ühte käivad meie hääled” pidas selgelt laiema lugejaskonna vajadusi silmas ning „Põhja-Tartumaa regilaulude” ainsaks jäänud vihik oli mõeldud spetsiifilisemale auditooriumile, olid mõlemad publikatsioonid ajendatud ilmselt teadmatusest, kui palju aastaid võiks minna enne, kui „Vana kandle” sari nende kihelkondade laulude publitseerimiseni jõuab.

Ingrid Rüütli koostatud rahvalaulupublikatsioonides on ikka leidunud ka tema enda kogutud laule. Pole ime – Ingrid Rüütli jaoks on kogumistöö olnud uurimise orgaaniline osa ja loomulik eeldus. 2015. aastal alustas ta uut raamatusarja „Mis on jäänud jälgedesse”, mille eesmärgiks on laiemale avalikkusele kättesaadavaks teha tema

enda (ja kolleegide) kogutud teatud piirkonna lauluvara. Alustuseks ilmusid esimesena Saaremaalt kogutud laulude CD ja DVD (2014, sarjas „Helisalvestusi Eesti Rahvaluule Arhiivist”, mis on täiendmaterjaliks raamatusarjale) ning mahukas antoloogia (2015a), teise avaldati 2016. aastal raamat „Muhumaa laule ja lugusid”, mis täiendab juba varem ilmunud CD- ja DVD-väljaannet „Muhu rahvamuusikat, laulumänge ja tantse” (2015b). 2017. aastal jõudis juba ilmuda ka Ingrid Rüütli Pärnumaalt kogutud rahvamuusika CD-antoloogia „Pärnumaa rahvalaule ja pillilugusid”.

Kuna need sarjad on ilmunud rõhutatult kohalike silmas pidades, on oluline, et mõlemad osalised oleksid jätkuvas dialoogis. Kui 20. sajandi alguses rahvalaule kogudes olid jäädvustaja ja jäädvustatavate suhted hierarhilised ja ühepoolsed, siis nüüdseks on selge, et iga koguja ja publitseerija peab olema pidevas dialoogis – s.t. valmis ka konsultatsioonideks ja kriitikaks. Selline kogukonnaga suhtlemine võib olla keerukas, aga on kindlasti õpetlik ja mõlemale poolele kasulik. Teadlase ja kogukonna arusaamad jäädvustamis- või avaldamiskõlblikkusest ning eetikast ja esteetikast võivad olla väga erinevad, samas on selge, et representeeritaval on õigus kontrollida oma representatsiooni.

Võrreldes Janika Orase 1991. aastal koostatud „Muhu laulude” vihikuga on muhulaste laulurepertuaari Ingrid Rüütli vaatluseluses raamatus valitud esindama vaid need salvestised Eesti Kirjandusmuuseumi ekspeditsioonidelt, mille tegemise juures koostaja ise kohal on olnud. Kahtlemata on see täiesti aktsepteeritav materjali piiritlemise printsiip, kuid selle valiku võinuks saatesõnas eraldi välja tuua. Praegu on nii lauljate geograafia kui laulude-mängude repertuaar seetõttu ilmselt pisut piiratum, kui ta seda oleks olnud mingite muude koostamisprintsiipide rakendamisel.

Kahe sama sarja raamatu sidumiseks võinuks Muhumaa raamatus olla viide ka Muhust Saaremaale mehele läinud Juuli Kaldile, kelle salvestiste üleskirjutusi koos kommentaaridega leidub Ingrid

Rüütli koostatud Saaremaa laulude ja lugude raamatus (Rüütel 2015a). Temalt on kogutud palju ringmängude vaheralle,¹ mis ei kattu Muhu raamatu näidetega. Ka on ta laulnud sõdurilaule, mis naisterahva esituses ei ole samuti üleliia tavaline.

Lauljaid on Muhu-raamatus kajastatud ekspeditsioonidel salvestatud peamiselt Lõuna-Muhust ning suurele teele lähemal asuvatest küladest, kuid täiesti esindamata on näiteks Koguva ja Iga-küla ning Pallasmaa-Nõmmküla-Kallaste piirkond. Nagu üks tänapäeva Muhu vaimse pärandi parimaid tundjaid, tuntud lauliku Kõue Liina lapselaps Irena Tarvis omaenese perekondliku kogemuse põhjal (ema Tamselt, isa Suuremõisast, abikaasa Kallastelt) on osutanud, erinevad Põhja- ja Lõuna-Muhus nii laulude viisid ja sõnad kui murdekeel, mille ühtlustamine või mingi universaalkuju rekonstrueerimine ei pruugi iga kord õigustatud olla. Selle diskussiooni edasiarendamiseks tuleks võtta vaatluse alla näiteks üks laul või laulutüüp ja uurida seda süvitsi, võttes arvesse kõiki üleskirjutusi ja variatsioone. Küllap jääb see aga edaspidi mõne rahvalauluhuvilise tudengi teha.

Nagu selgus teiste muhulastega raamatu üle arutledes, on raamatust puudu ka mitmeid lindistatud lauljate „tunnusmeloodiaid“, kuid selle üheks põhjuseks võib olla teatav enesetsensuur ja ohutunne. Näiteks läksid mitmed sõjaaegseid meeolusid kajastanud laule sisaldanud laulukladed 1940. aastatel küüditamishirmus tuleroaks ja hiljem tuletati nende sisu meelde vaid kitsas usaldusväärse pereringis. Tsensuuri on kogumikus viljelenud ka koostaja ise. Näiteks märgib ta: „Kui-igi laulus peale fallose ühe rahvapärase nimetuse muid obstsõnseid väljendeid polegi, keerleb kogu laul selle ümber, mistõttu ei sõندانud ma laulu selle sisu tõttu siiski käesolevasse kogumiku panna, nagu olen jätnud välja ka muid „vähe kurvaks minevaid“ laule ja lõike.“ (lk. 20). Kuna niisugused väljajätud on markeerimata, siis ei pane tavalugeja nende puudumist tõenäoliselt tähele. Kes aga konkreetse laulutradsiooniga kursis, hakkab väljajäetud kohtadest puudust tundma. Samuti leidub tekstide hulgas selliseid, kus obstsõnsevõitu sisu on peidetud selliste metafooride vahele, et need lipsavad läbi ka tihedamast kombussõelast. Mari Sarv ja Andreas Kalkun (Kalkun, Sarv 2014) on näidanud, et obstsõnsete rahva-

laulude traditsioon on Eestis väga kaugeleulatuv ning hoolimata arhiivitöötajate püüdlustest neid „lori“ alla või lihtsalt mõnda täpsustamata kategooriasse liigitada on see materjal meie rahvalaulekogudes esindatud ning nende laulude uurimine võib pakkuda palju uusi ja huvitavaid andmeid eestlaste ettekujutuste kohta seksuaalsusest, sugupoolte omavahelistest (võimu)suhetest, aga ka arhailistest kehaga seotud praktikatest.

Raamatusesitlusel Muhus saatis trükist suur müügiedu ning võib arvata, et kui seda kogumiku ka päris igast Muhu perest ei leia, siis paar tükki igast külast kindlasti. Muhu-ainelisi raamatuid oma riulis hoida peab auasjaks iga muhulane. Muhulasi iseloomustab lisaks suurele huvile oma kultuuripärandi vastu ka sügavuti kursis olek oma esivanematega, võib-olla isegi mõningane esivanemate kultus – õige muhulane teab enda ja sageli ka naabrite sugulasi vähemalt neljandasse põlve välja. Sestap oleks olnud vajalik raamatus esitatud biograafilisi andmeid täpsustada. Kui koostaja nii saatesõnas kui ka Muhus toimunud esitlusel rõhutas, kui raske oli leida 1994. aastal Kihnu päevadel lindistatud kapelli „Laulusõbrad“ liikmeid, siis vastava kirje ja kapelli juhi Vello Tikerpalu kontakti oleks võinud leida näiteks Rahvakultuuri Keskuse valdkondlikust andmekogust internetis² või siis Muhu vallavalitsuse sekretär-registripidaja abiga. Laulumees Ado Toomsalu (raamatus Toomessalu; see aga on hoopis ühe tuntud Ida-Saaremaa murdekorrespondendi perekonnanimi) Külasema (raamatus Külaaseme) külast esineb Muhu meesansambli koosseisus lauluga „Kaks kuulsat veskit“ tänapäevalgi. Tähelepanelikud lugejad on leidnud, et mitme suguvõsa Jaanid-Jürid on raamatus segamini läinud, nt. Mäksa Jaan ja tema onu Jüri või Kõue Liina pojad Jaan ja Jüri. Villem Saariku naisel, kes ühte õnnitluslaulu kaasa laulab, oli nimi ka: Juula Saarik. Nautse külas lindistatud Viima, Elvi ja Geeni ei ole mitte kõik „õed Väljaotsad“, vaid Serafima (Viima) perekonnanimi oli Meeder ja Eugenia (Geeni) oma Auväärt; Geeni elukoht oli hoopis Linnuse külas ja nende vanaisad olid vennad. Samas – plaadilt Silla Viima tuttavat häält kuulata oli ikka liigutav küll.

Ajaliste määratluste juures on huvitav, et sisesejuhatav tekst on pealkirjastatud kui „Muhulaste lauluvara 20. sajandi alguses“. Salvestused on ju

1 Vahe(t)rall – ringmängulauludes salvide vahele lauldud hoogsam korduv osa, mille järgi tantsiti paarides.

2 <http://rahvakultuur.ee>.

tehtud läinud aastasaja viimase veerandi alguses, viimased lausa 20. sajandi lõpus. See, et paljude lauljate sünniaastad jäävad sajandi algusse ja enamasti laulavad nad oma noorpõlve populaarseid laule, annab ajamääratlusele küll teatava aluse, kuid reaalselt on ju tegu siiski läbilõikega 20. sajandi lõpul muhulaste seas tuntud lauluvarast.

Eriti huvitav on see osa sissejuhatusest, kus otsitakse uuemate rahvalaulude lähtekohti toonasest populaarkultuurist – luulest, noortelaulikutest, orkestriladest, operettidest. Selgub, et mõju on olnud üsnagi ulatuslik. Nii on väga täpne ka Debora Vaarandi tähelepanek, kui ta oma mälestustes märgib, et Juhan Smuuli muusikamaitse olnud „operetlik” – küllap mõjutas seda siis ka kasvamine Muhu uuemate lõppriimiliste laulude mõjuväljas. Ka Smuuli teostes (eriti näiteks näidendis „Atlandi ookean”) arvukalt leiduvate lauluridade „kojo aamine” töötab selle teose kaasabil üpris huvitavaks ja tõhusaks kujuneda. Näiteks laulu „Elu, elu, miks mind vaevad” algupära – seda laulu on Smuul tsiteerinud ankeedivastuses Keele ja Kirjanduse ringküsitlelusele kirjanike noorpõlve kirjanduslike elamuste kohta (Smuul 1961: 306) – käsitleb Rüütel mitmes kohas: kord on seda tervenisti omistatud Muhu (ja Saaremaa) 1919. aasta mässu ninamehele Ivan Ennole (lk. 81, 258), kord aga ainult selle viimaseid salme (lk. 82), kord esitletud seda kui teadmata autoriga mandril pärit laulu (lk. 102, 113). Selge on aga, et selle laulu algusread olid omal ajal Muhus teatavaks „lendsõnaks” või „parooliks”, mida kasutati ja mille tagamaadest kogukonnaliikmetel, sealhulgas Smuulil, kindlasti ka aimu oli. Enn Lillemets on selgitanud (1995: 631), et kõnealune laul on Eesti Rahvaluule Arhiivi kartoteegi andmetel olnud laialt levinud kogu Eestis, kuid kuni 1910. aastani ilmunud laulikutest sellest trükiversiooni ei leidu. Sama fraasi on kasutanud ka Mart Raud ühes oma jutustuses (Raud 1957: 498), aga kust tema selle võtab, jääb siinkohal selgitamata.

Mitmete tuntud tantsulaulude sõnad osutuvad Anna Haava luuletuste osavateks viisistusteks, kuid kindlasti tuleks paljude laulude, nii sõnade kui viiside algupära otsinguil vaadata ka vabakoguduste, mandoliiniansamblite jt. Eesti esimesel iseseisvusajal Muhus levinud vaba aja sisustamise vormide poole. Paljud 1970. aastatel salvestatud informandid on samuti olnud usinad kirikukooride liikmed, kuid mõistagi seda toona kogujatele ei kuulutatud. Õigeusu kirikulaulu

(parodeeritavat) mõju on märgitud nii laulude „Nüüd algavad noodilood” (nr. 27, 71) kui „Pukal tuli naljamõte” (nr. 108, 236) juures. Viiside levik ja segunemine on väga huvitav uurimisvaldkond. Kahtlemata on see keeruline, kuid seda saaks ki väga hästi teha just eri distsipliinide teadlaste koostöös – vaadates vanu fotosid, trüki ilmunud laulikuid, vaimulikku lauluvara, salvestisi naaberpiirkondadest (Muhu puhul tuleksid kõne alla Ida-Saaremaa, Virtsu ja Hanila kant, Riia kui muhulaste tsariaegne metropol).

Raamatu kasutatavust raskendab mõnevõrra see, et laulud on grupeeritud salvestusolukordade kaupa ning iga laulu lõpus ei leidu viidet selle esitaja(tele), vaid selle info leidmiseks tuleb lehti ettepoole lapata, kuni esitajate andmed lehekülje päises näha on. Ka saatetekstis oleks olnud abiks, kui lauludele poleks viidatud mitte ainult pealkirja, vaid ka raamatus talle antud järjekorranumbri. Kuna tegu on tänini elava traditsiooniga, võidakse tänapäeval Muhus samu laule teada erinevate pealkirjade, algusridade või esitajate kaudu ning mingit standardkuju neile ilmselt kehtestada ei anna. Kasuks oleks tulnud ka nimeregister.

Ehkki nii Saaremaa kui Muhumaa laulude ja lugude raamatu on kujundanud Krista Saare, on esimene nii kirjalikult kui küljenduselt palju selgem ja paremini loetav. „Muhumaa” raamatu sissejuhatavas osas on näiteks alaviidete numeratsioon (kogemata?) lahendatud nii, et iga alaviide uuel leheküljel on taas nr. 1.

Samuti seostub raamatu kirjapildilise lahendusega veel üks väga põhimõtteline ja suure ulatusega probleem teose mahuka ja huvitava sissejuhatuse puhul: kuna tekst on kohati graafiliselt diferentseerimata, siis on väga raske järke pidada, kus lõpeb koostaja tekst ja kus algab kellegi teise sõna. Mõnel juhul on mujalt pärinevale tekstile lisatud küll saatelause või paari lehekülje pikkune tekst pandud kursiivi või jutumärkidesse, kuid seda ei ole tehtud läbivalt ja üleminekud ei ole selgesti äratuntavad. Näiteks Muhu poiste leedutule tegemise kirjeldus (lk. 22) vastab sõna-sõnalt Kristi Salve kogumispäeviku sissekandele 1974. aastast (vt. Remmel 1997: 264), millele saatetekstis on küll üle-eelmisel leheküljel viidatud, kuid tsitaadi vahetus läheduses pole võimalik seda muust tekstist eristada. Sama häda on ka Ingrid Rüütli enda varasema tekstiga: peatükk „Kogumisolukordadest ja -eesmärkidest” algab viitega, et esmalt tuuakse lugejani katkendeid 1974. aastal

ajalehes „Kommunismiehitaja“ ilmunud kogumismuljetest, kuid need lähevad sujuvalt üle järgmisel aastal tehtud salvestuste kirjelduseks, tulles paari lõigu järel tagasi „eelmisel talvel“ tekkinud huvi juurde Muhu meestelaulu vastu. Lugejana on kerge sattuda segadusse, mis ajast just täpselt räägitakse.

Teine kaheldava väärtusega ja tekstipilti asjalt kirjuks muutev lahendus on internetiotsingutega leitud materjalide viidete andmine otsinguribal leiduva aadressi kujul otse teksti sees. See ei ole otstarbekas, kuna lingid ei ole enamasti inimloetaval kujul ja on vähe tõenäoline, et keegi neid raamatust käsitsi otsinguribale toksima hakkaks. Pigem võinuks alaviites anda põhilehe aadressi ja otsinguteekonna (nt. jyviste.pri.ee > Tõnu Kann).

Raamatu illustratsioonide puhul torkab silma, et kõik ajaloolised Muhu fotod on saadud Saaremaa Muuseumi fotokogust. Huvitavat oleks kindlasti leidnud ka Muhu Muuseumi fotokogust, samuti kohaliku vanavarakoguja Rein Saksakulmu rikkalikust kolleksioonist, millest suur hulk on digiteerituna samuti veebis kättesaadavad³ ning mille kohta on nende omanikul ka palju täpsustavaid andmeid.

Kuid need on vaid tehnilised üksikasjad, mida võime hea tahtmise juures ka kõrvaliseks pidada.

Saatesõna laulumeistreid puudutava osa lõpetuseks väljendab Rüütel lootust, et Muhu laulupärandi uurimisega tegelevad edasi kohalikud kodu-uurijad. Mõnevõrra on seda juba tehtudki.

Kõige unikaalsem – seda kogu Eesti mastaabis – on kindlasti Muhu haritlase ja seltskonnategelase Vassili Kolga algatatud ja läbiviidud „Muhu lauluvara aktsioon“, mille käigus ta kogus kõigist Muhu küladest 1944. aasta suvel kokku üle 1500 laulu, mida tollased muhulased kogukondliku lauluvarana kasutasid (vt. ülevaadet Mereäär 2010: 13–20; Oras 2002). Laulude järelkorjamist tegi Kolk eraviisiliselt veel 1952. aastal, samuti on tema kolleksioonis eraldi vihikutena mõnede nimeliselt tuntud laululoojate, nagu näiteks Mäksa Jaani laulud. Mäksa Jaani laule ja lugusid on juba 1930. aastatel üles kirjutatud ja kohalikus ajakirjanduses avaldanud kirjanik Raissa Kõvamees (kõige hõlpsamini kättesaadav allikas on tema juttude kogumik „Oli kord ...“; Kõvamees 1988), aga ka Villem Grünthal-Ridala ja Madis Küla-Nurmik.

Viimasel kolmekümnel aastal on Muhu rahvalaulutraditsiooni tõhusalt aidanud elus hoida Tallinna muhulaste folklooriansambel Munukesed, mille juht Maret Lehto on aastakümnetega kogunud Muhu laulude ja esitajate kohta suure andmepagasi. Ka Kirjandusmuuseumi arhiivraamatukogu kauaaegne töötaja ning Muhu koduloo-entusiast Heino Rääim on Muhu saart ja muhulasi puudutava info ammendamatuks allikaks.

Muhus kohapeal on alates 2008. aastast korraldatud murdevõistlusi, kuhu on samuti laekunud töid Muhu laulupärandi kohta. 2010. aasta Muhu murdevõistluse „Kanged muhulased“ tarbeks kirjutas Inna Sooäär ka „Muhumaa laulude ja lugude“ raamatusse jõudnud murdekeelse ülevaate laulumeister Vassili Kase elust (varem trükkis ilmunud kogumikus „Muhu murde lood II“; Sooäär 2016). Esimese Muhu murdevõistluse (2008) tööde hulgas oli Külli Ausmeele ja Helja Lepmetsa kirjapandud laul „Laupa õhta Lalli mettsas“ (kogumikus laul nr. 95, „Tulge, kuulge mehepojad“) koos laulu looja Villem Tustiti elulooliste andmetega (Ausmeel, Lepmets 2009). Siin ilmneb ka väike segadus laulu autorsusega – „Muhumaa lauludes ja lugudes“ on see (ilmselt Viidalepp 1938 tuginedes) omistatud Villem Tustiti vanemale vennale Mihklile (lk. 111).

Muhu Muuseum on paaril korral korraldanud uuemate külalaulude võistlust „Muhu mõlk“.

Suure töö Muhu asustusloo uurimisel ja muhulaste andmebaasi koostamisel on ära teinud Ülo Rehepapp,⁴ mida „Muhumaa laulude ja lugude“ raamatu saatetekstis on küll siin-seal tsiteeritud, kuid tundub, et Rehepapi andmeid on leitud pigem guugeldades kui andmebaasi süstemaatiliselt läbi töötades. Oma algversioonis on Rehepapi külauurimused koostatud tihedas koostöös Ago Rullingo samasisuliste töös kasutatud ülevaadetega, mis paraku ei ole täiel kujul avalikus kasutuses. Rehepapi koostatud andmebaas Muhu külade kohta annab tänuväärseid täpsustavaid andmeid ka Muhu laulumeistrite kohta.

Siin oleks kindlasti kasuks tulnud raamatu koostajate ja toimetajate tihedam kontakt nii mandrimuhulaste kui kohapealsete inimestega juba enne raamatu kokkupanemist. Uuemate aegade puudutavaid andmeid on küll saadud kirja teel lauluõpetajalt ja kohalikult muusikategela-

³ <http://muhu.rehepapp.com/pildid/>.

⁴ Vt. <http://muhu.rehepapp.com> (koduloolise materjali kogu Muhu külade ja inimeste kohta, koostanud Ülo Rehepapp).

selt Leena Peegliilt, samuti tema vennalt Meelis Mereäärelt Muhu Muuseumist ning viimase pojalt Martilt, samuti Vassili Kase järeltulijatelt (mille tulemusena on küll väga ilusa, kuid siiski võrdlemisi vähetuntud omaeluloolise laulu „Takuste pükste-ga poisike” tekst raamatus esitatud lausa kolmel korral!). Kindlasti oleks tulemuslik olnud väikese üleskutse avaldamine näiteks kohalikus ajalehes Muhulane, et kunagiste lindistatute perekonna-liikmed saadaksid nende kohta täpsustavaid andmeid. Nii saab kogukonda haarata ja teavitada ning ka lõpptulemus tundub siis pärimuskogukonna liikmetele palju rohkem „omana”.

Siit koorub välja veel üks oluline aspekt Muhu laulupärandi juures: arhiivisalvestuste kõrval on see Muhu kogu aeg edasi elanud; mingit katkestust ei ole selles traditsioonis 20. sajandil kunagi olnud. See on elav pärimus, mistõttu ei tööta selle puhul idee laulude „kogukonnale tagasi andmisest” või „folkloori teisest elust”. Mäletan ka ise (K. T.), kuidas isa tuli kaheksakümnendate aastate mõnel südasuvisel varahommikul kõrgendatud meeleolus omaealiste meestega (mitmed neist kogumikus esinevate meeste otsesed järeltuli-

jad) koos peetud peolt ja laulis: „... nüüd algavad nuodiluod, jaaaa”. Suuremõisa meeste elavast laulutraditsioonist ei maksa rääkida, lihtsalt seda harrastatakse tänapäeval ehk rohkem oma sugulaste-hõimlaste ringis kui avalikkuse ees. Kogukonnal oleks veel praegugi uurijatele üht-teist pakkuda ja loodetavasti aitab ka kõnealune teos elavdada tegelemist lauluvaraga.

Tekib küsimus: kes on raamatu sihtgrupp? Kindlasti on seda ühtviisi huvitav lugeda nii muhulastel kui akadeemilistel folkloristidel ja etnomusikoloogidel. Tegemist ei ole otseselt rahva-väljaandega, ehkki praktilisse kasutusse laulikuna ta Muhu kindlasti võetakse ja nii võime paari aastakümne möödudes taas jälgida, kuidas kirja pandud versioonid elavat traditsiooni on mõjutanud. Arhiivisalvestiste publikatsioonina on ta kopsakaks täienduseks „Muhumaa laulude ja lugude” CD/DVD komplektile. Loodetavasti leiavad sellest inspiratsiooni ka tänased interpreetid eri muusikavaldkondadest – sest elus on ainult see pärimus, mis edasi areneb, ja Muhu pärimus seda kahtlemata on.

Kirjandus

- Ausmeel**, Külli, Helja Lepmets 2009. Laupa õhta Lalli mettsas. – *Muhu murde lood*. Koost. Kadri Tüür, Koguva: Muhu Muuseum, lk. 17–19.
- Kalkun**, Andreas, Mari Sarv 2014. Seks ja poeesia. Regilaulu peidus pool. – *Vikerkaar* 4–5, lk. 91–108.
- Kõiva**, Ottillie, Ingrid Rüütel 1997, 2003. *Kihnu regilaulud*. Vana Kannel 7/1–2, Tartu: Eesti Keele Instituut (1997); Tartu: Eesti Kirjandusmuuseum (2003).
- Kõvamees**, Raissa 1988. *Oli kord... Jutte ja jutukesi möödunud aegadest*. Vancouver: Laurel Press.
- Lillemets**, Enn (komment.) 1995. Marje Pedajas iseendast. – *Keel ja Kirjandus* 9, lk. 627–633.
- Mereäär**, Marti 2010. *Muhu olustikulised külalaulud „Muhu lauluvara aktsiooni“ materjali põhjal*. Bakalaureusetöö, Tartu: Tartu Ülikooli eesti ja võrdleva rahvaluule osakond.
- Oras**, Janika (koost.) 1991. *Muhu laulud*. Meie repertuaar. Folkloor 2, Tallinn: Eesti Rahvakultuuri Arenduskeskus.
- Oras**, Janika 2002. Vassili Kolga Muhu lauluvara aktsioon 1944...1952...2001. – *Kogumisest uurimiseni. Artikleid Eesti Rahvaluule Arhiivi 75. aastapäevaks*. Toim. Mall Hiimäe, Kanni Labi, Eesti Rahvaluule Arhiivi Toimetused 20, Tartu: Eesti Kirjandusmuuseum, lk. 294–311.
- Raud**, Mart 1957. Ebausk. – *Looming* 4, lk. 488–504.
- Rommel**, Mari-Ann (koost.) 1997. *Rahva ja luule vahel. Kogumispäevikuid aastaist 1878–1996*. Eesti Kirjandusmuuseumi aastaraamat Paar sammukest XIV, Tartu: Eesti Kirjandusmuuseum.
- Rüütel**, Ingrid 1980, 1983. *Eesti uuemad laulumängud*. 2 osa, Tallinn: Eesti Raamat.
- Rüütel**, Ingrid 1997. *Ühte käivad meie hääled. [I] Eesti rahvalaule Väike-Maarja kihelkonnast*. Tallinn: Eesti Keele Instituut.
- Rüütel**, Ingrid 2001. *Ühte käivad meie hääled. II Eesti rahvalaule Kadrina ja Rakvere kihelkonnast*. Tartu: Eesti Kirjandusmuuseum.
- Rüütel**, Ingrid 2014. *Saaremaa rahvamuusikat ja kombeid / Traditional Music and Customs from Saaremaa*. CD, DVD, Helisalvestusi Eesti Rahvaluule Arhiivist 8, Tartu: Eesti Kirjandusmuuseumi Eesti Rahvaluule Arhiiv.
- Rüütel**, Ingrid 2015a. *Saaremaa laule ja lugusid*. Mis on jäänud jälgedesse I, Tartu: Eesti Kirjandusmuuseumi Teaduskirjastus.
- Rüütel**, Ingrid 2015b. *Muhu rahvamuusikat, laulumänge ja tantse*. CD, DVD, Helisalvestusi Eesti Rahvaluule Arhiivist 9, Tartu: Eesti Kirjandusmuuseumi Eesti Rahvaluule Arhiiv.
- Rüütel**, Ingrid 2017. *Pärnumaa rahvalaule ja pillilugusid*. CD, Helisalvestusi Eesti Rahvaluule Arhiivist 10, Tartu: EKM Teaduskirjastus.
- Salve**, Kristi, Ingrid Rüütel 1989. *Põhja-Tartumaa regilaulud. 1 Töö- ja tavandilaulud*. Ars Musicae Popularis 8, Tallinn: Eesti NSV Teaduste Akadeemia.
- Smuul**, Juhan 1961. Keele ja Kirjanduse ringküsitlus kirjanikele. – *Keel ja Kirjandus* 5, lk. 306–309.
- Sooäär**, Inna 2016. Kase Vasseli lugu. – *Muhu murde lood II*. Koost. Kadri Tüür, Koguva: Muhu Pärandikool, lk. 79–85.
- Viidalepp**, Richard 1938. Muhu külalaulikuist ja nende lauludest. – *Eesti Noorus* 6, lk. 207–211.